

אמנות קינטית

אמנות קינטית / הארץ / 28.5.65 / תע' קבוצתית / "אמנות ותנועה" / מוזיאון תל-אביב

ברשימתי בשבוע שעבר דנתי בהתפתחותה ההיסטורית וצדדיה הטכניים של האמנות הקינטית. עתה נתהה על מקומה של האמנות הקינטית במסגרת האמנות הכללית. אין כמעט איש מהמבקרים בתערוכה, שאינו מודה בערכיה הדקורטיביים ואינו מתרשם מהאספקטים המשעשעים שבה, אך כמעט מאליה מתעוררת אצל המבקר השאלה: האם מוצגים אלה הם באמת בגדר אמנות?

כל המקווה לקבל תשובה חד-משמעית בנוסח "כן או לא", יכול להשמיט מידיו את הרשימה במקום זה; תשובה כזאת לא תינתן. במקום ניסיון לקביעות דוגמטיות, נראה לי כחשוב הרבה יותר לנסות ולברר כמה מהצדדים השונים של האמנות הקינטית ומידת התייחסותה לאמנות המודרנית בכללה. תוך דיון כזה, בו יתלבנו גם כמה מערכיה העיקריים של האמנות הקינטית: התכנים אותם היא מנסה לבטא, מטרתה ושימושיה האפשריים, חידושיה ומחדליה - אפשר יהיה גם לקבל מושג כללי על מקומה במסגרת האמנות הפלסטית, וממילא, גם על ערכה האמנותי.

על אף שינויים רבים ו"שכלולים" שונים, קרוב הרקע העיוני של האמנות הקינטית לזו של האמנות הגיאומטרית-המופשטת. קירבה זו קיימת לא רק בציוויהם של אגם וואזארלי - שם היא רק בולטת במיוחד בצורתם. קירבה זו נובעת מהנחת יסוד משותפת לשני זרמי אמנות אלה (למעשה ספק רב הוא אם יש הצדקה להפריד בין האמנות הקינטית, לפחות בביטוייה העכשווי, ובין האמנות הגיאומטרית-המופשטת המקובלת יותר). הנחת יסוד זו מתייחסת למרכיבים הראשוניים של האמנות הפלסטית: היחס לקו, לצורה, לצבע וכו'. הדגש באמנות הגיאומטרית-המופשטת ובאמנות הקינטית כאחד, הוא על המוצר הגמור ולא על עצם תהליך היצירה. התוכן נובע מהצורות ויחסייהן ההדדיים ולא מתהליך עיצוב הצורות על ידי האמן. יחידת היסוד באמנות הגיאומטרית והקינטית היא הצורה המוגמרת וה"אובייקטיבית", בעוד שבשאר זרמי האמנות יחידת היסוד היא כתב היד הציוורי - משיכת המכחול, רגישות הקו וביטוי, סולמות גוונים חופשיים שינויי חומריות מודרניים וכו'. השוני בין האמנות הגיאומטרית-קינטית ושאר זרמי האמנות, אינו רק שוני של סגנון; זהו שוני מהותי ויסודי, הנובע מהבנה שונה של מהות האמנות ודרכי עיצובה. יחסה של האמנות הגיאומטרית והקינטית אל הצורה המוגמרת כאל יחידת יסוד, מסביר גם את האספקט המכאני שבאמנות זו: בניגוד לשאר זרמי האמנות אין מוצגיה חד-פעמיים, בלתי ניתנים להעתקה, היפוכו של דבר: הם תמיד עשויים בדרך המאפשרת ייצור המוני. רגישות משיכת המכחול או תהליך יצירת הקו הם בהכרח חד-פעמיים ואישיים לחלוטין; אפילו האמן שיצר אותם אינו יכול לחזור עליהם ולחקותם. הצופה נדרש לשחזר, כביכול, את כל תהליך היצירה תוך השוואתו למוצג המוגמר. שחזור כזה הוא בהכרח תהליך בזמן ועיקוב אחרי התפתחות חוויתית. באמנות הגיאומטרית-קינטית לא זו בלבד ששחזור כזה אינו נדרש, אלא אף אינו

רצוי: על הצופה להתייחס רק אל התוצאות הסופיות - הצורות המוגמרות ויחסיין ההדדיים. מבחינה זו, לפחות, האמנות הגיאומטרית ואפילו הקינטית הן סטאטיות לחלוטין. אנלוגיה דומה אפשר למנות בין ציור וצילום: הצייר בונה כל יחידה בציורו בעוד שהצלם משתמש ביחידות "מוכנות" - לאחר הבנייה יכולים שניהם לסדר את היחידות המוכנות כרצונם בכל קומפוזיציה שתשביע את דרישותיהם האסתטיות; אך כבר בשלב הראשון נקבע ההבדל המהותי.

האמנות הגיאומטרית מופשטת מביעה את עיקר תוכנה דרך עיצוב מערכת יחסים אחת של צורות נתונות, ואילו האמנות הקינטית מנסה למסור תבנית דינמית שתמחיש לצופה אפשרויות התייחסות שונות בין צורות נתונות. האמנות הגיאומטרית יכולה, למשל, לנסות ולמצוא יחס מוחלט בין ריבוע ועיגול; תוכנה של יצירה כזאת יהיה, איפוא, היחס בין שתי צורות אלה, יחס שייקבע באופן חד-משמעי, ואילו האמנות הקינטית תנסה להציג מערכת שלמה של יחסים אפשריים בין העיגול והמרובע המשמשים כיחידות יסוד. תוכן יצירה כזאת יהיה היחס בין צורות היסוד ולא דרך עיצובן של צורות היסוד עצמן.

תבנית דינאמית, המאפשרת מערכת של שינויי יחסים בין צורות יסוד, מתבצעת על ידי שימוש בעזרים טכניים ברוב המקרים; תבנית כזאת היא תמיד מבוקרת על ידי יוצרה, הקובע מלכתחילה את המסלולים האפשריים של תנועת הצורות. אין כל הבדל מהותי אם הצורות עצמן הן הנעות או התנועה באה מתוזותו של הצופה - בשני המקרים כאחד השינויים החלים בצורות נובעים מעצם מבנה המוצג. אמנם ישנם כמה מקרים בהם אין השינויים הדינאמיים נראים כמכאניים ומבוקרים לחלוטין; ב"מובילים" של קלדר נובעת התנועה מזרמי אוויר, ולכאורה אין המערכת מכאנית כל כך; אך חופש זה הוא מותנה ויחסי בלבד - הצורות והצבעים תמיד נתונים והמנופים, שאליהם מחוברות הצורות, הם בעלי אורך קבוע ונתון המביא בכורח לדגם פעולה קבוע.

יש להבחין היטב בין התנועה המופיעה באמנות קינטית ובין תנועה מסוג אחר לגמרי, המתארכת תוך שחזור תהליך היצירה באמנות "המקובלת". שחזור אחרי התפתחות חוויתית המשמשת בבחינת הגיונה הפנימי של היצירה; עיקוב המאפשר מעין הסתכלות דרך היצירה אל חוויות יוצרה מלבד ההתבוננות הרפלקסיבית, המאפיינת כל התייחסות אסתטית למוצר. ואילו האמנות הקינטית אינה מאפשרת כל עיקוב אחרי תהליך חוויתי של יוצרה וההתבוננות בה היא רפלקסיבית בלבד. הצופה העומד בפני היצירה הקינטית רואה לפניו תמונות ביחסי הצורות, הוא גם יכול לקבל מהן הנאה אסתטית - אך לא התמונות ולא התנועה אינן משקפות תהליך חוויתי של יוצר המוצג, אין הן אלא תוצאה מכאנית של מבנה היצירה שנקבע פעם לתמיד. מבחינה זו, דומה האמנות הקינטית לכל מכונה: ברגע שמכונה מופעלת יש בלי ספק קסם ויופי רב בפעולתה התכליתית, בתואם התנועה של חלקיה השונים ובהשתנות המתמדת של צורותיה. מה שחסר בה הוא אולי דווקא העיקר שבאמנות הפלסטית - החריגה האנושית מהמודל המכאני. חריגה כזאת מובן שאין לה מקום גם באמנות הקינטית - הכול שם קבוע מראש, נתון במסגרת מכאנית וגראפית, הכול נכנס לתחום האובייקטיבי והכללי השייך, למעשה, לעולם המדע וחורג ממילא מהעולם החד-פעמי

והאישי לגמרי של ההווה.

אין כוונת דברים אלה לרמוז לכך שאין באמנות הקינטית אספקט אסתטי מובהק; היפוכו של דבר, הצדדים הדקורטיביים מופגנים בה בצורה בולטת. מה שהיא חסרה - הוא החד-פעמי והאישי.

הטענות כבדות המשקל ביותר של יוצרי האמנות הקינטית מתחלקות למעשה לשני סוגים: א) הטענה שלפיה דווקא הצד המכאני והתנועתי של אמנות זו מבטא, בצורה שאין למעלה ממנה, את התרבות המכאנית של דור החלל; ב) הטענה, הלוקחה למעשה מהציור הגיאומטרי המופשט, לפיה מהווה מערך גיאומטרי מעין מטא-שפה למבנה כל היצירה הפלסטית בכללה.

דומה שקשה לחלוק על הדעה, שהאמנות הקינטית מבטאת בצורה מסוימת את המכאניות והתנועה בתרבות הטכנולוגית של אמצע המאה העשרים. אולם, יש לשאול את השאלה במה חייבת לעסוק האמנות: בתיאור העולם המכאני שמסביב, או בתיאור חוויותיו של האדם הנמצא בתוך עולם זה? אורות הניאון המהבהבים הם רק סימפטומים חיצוניים, וביטויים באמנות הקינטית הם למעשה דימוי לסימפטומים ולא למצב הפנימי שאותם סימפטומים עצמם מהווים השלכה שלו.

אשר לטענה שהמופשט הגיאומטרי הוא בחינת מטא-שפה, יש לזכור שלמטא-שפה יש תמיד נטייה להיות סטאטית, חד-משמעית ככל האפשר ואנאליתית. שום תנועה בעזרת מנועים חשמליים או אפקטים חזותיים, לא תצליח לשמש תחליף להתפתחות חוויתית; התפתחות חוויתית ותנועה מכאנית נמצאות ברמות שונות לחלוטין.

אין להסיק מכל הנאמר לעיל, שאין אספקטים חיוביים לאמנות הקינטית. דווקא על ידי כך שהיא משקפת אספקטים מסויימים בעולם המכאני החיצוני, היא יכולה, תוך כדי כך, לפקוח את עיניהם של אנשים רבים לעולם היומיומי בו הם מצויים. אנשים עוברים ברחוב וחוזים בלוח פרסומת, במכוניות נעות או באורות ניאון, רואים במופעים אלה רק את צידם הפונקציונלי, הם עיוורים לגמרי לצדדים האסתטיים הקיימים בהם. צדדים אסתטיים אלה קרובים מאוד, בהרבה מקרים, לגבול הוולגאריות, אך הם קיימים ומהווים חלק בלתי נפרד מהמציאות העכשווית. אם תצליח האמנות הקינטית לחשוף צד זה של המציאות, הרי כבר עשתה שרות בעל ערך, אך דומה שעיקר ערכה של אמנות זו טמון באספקטים הדקורטיביים שבה. לא מקרה הוא שחלק גדול מהשימושים הטכניים המופיעים בתערוכה מוכר היטב משטחי הפרסום, התעמולה והגראפיקה המסחרית. דומה שבתחומים אלה - ואליהם אפשר לצרף אולי גם את שדה הדקורציה השימושית - תבוא האמנות הקינטית על מירב ביטויה.

ראה מאמרי "תערוכת אמנות התנועה", תרבות וספרות, "הארץ", 21.5.65